

УДК 378.013.73:930

М. Є. МАРТЪЯНОВА

викладач

Запорізький державний медичний університет

**АЛЕН (ЕМІЛЬ-ОГЮСТ ШАРТЬЄ) –
ПРЕДСТАВНИК ФРАНЦУЗЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ:
БІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті визначено основний життєвий шлях французького педагога Алена, його педагогічну творчість. Розглянуто основні гуманістичні принципи в навчально-виховному процесі: принцип свободи розуму, принцип індивідуальності кожної людини, принцип освіти як навчання.

***Ключові слова:** державна школа, гуманістичне навчання, самонавчання, філософські погляди.*

Історія педагогіки надає нам широкий спектр такої наукової спадщини, оцінити ефективність якої іноді неможливо з певних політичних та ідеологічних обставин.

Одним з незаслужено забутих українськими вченими філософів і педагогів можна вважати визначного викладача паризького ліцею Анрі IV – Еміля-Огюста Шартъє, відомого як Ален. Він був директором підготовчого відділення Вищої педагогіки, чи не найкращого на той час навчального закладу Франції, який виховав не одне покоління філософів і літераторів.

Мета статті – проаналізувати життєвий шлях ученого та встановити вплив життєвих обставин на формування філософсько-освітньої концепції Алена.

Уродженець Нормандії, Еміль-Огюст Шартъє є одним із найвидатніших французьких діячів. Відомий завдяки своїм цитатам під псевдонімом Ален, професор філософії в ліцеї Анрі IV залишив свій слід в історії, вплинувши на формування декількох поколінь інтелектуалів Франції. Один із найвпливовіших освітян ХХ ст. народився в невеликому французькому містечку Мортань-о-Перш 3 березня 1868 р. Професор філософії, журналіст і драматург зростав у сім'ї лікаря-ветеринара. Сім'я Шартъє не приділяла достатньо уваги маленькому Емілю, що слугувало його швидкому дорослішанню. Своє дитинство педагог описує як безглуздя, характеризує себе як недисципліновану, вперту та норовливу дитину, що вказує на занадто високу самокритичність.

Батько Еміля був ветеринаром. Ален характеризував його “Діогеном”, тому що він був норовливою людиною. Його головні життєві позиції полягали в антиклерикалізмі, суспільно-політичному русі, скерованому на послаблення політичного впливу духовенства та насміхання над тими, хто не підтримував його ідеї. Етьєн Шартъє страждав від алкоголізму й помер у 58 років. Еміль дуже страждав від пліток, які ходили містом [7, с. 22]. Він

був різким зі своїм сином, поводився з ним як з дорослою людиною, а не як з дитиною. Вимагав допомагати йому на роботі й не зважав на те, що Еміль боявся звірів.

Мати Еміля, Джульєтта Шаліль, була досить вродливою й дуже пишатою, її син був схожим на неї: таке саме довге обличчя, ті самі впалі блакитні очі. Ален про неї писав: “Вона була гарною й легковажною жінкою все своє життя” [4]. Її цікавили лише світські розваги та танці. Її майже ніколи не було вдома, тож ніхто не займався маленьким Емілем, він не знав справжньої материнської любові. Весь час він був наданий сам собі або виконував дорослу роботу.

Роздільність сім'ї слугувала формуванню в Алена критичного ставлення до батьків, які, за його словами, сприймають поразки своїх дітей, як свої власні. Надмірна опіка й контроль призводять до бунту та непокори. У своїх працях Шарт'є відводить головну роль у створенні майбутнього покоління саме державній школі, а не сім'ї. Він стверджує, що формування класів з розподілом повноважень та обов'язків є природною структурою [3, с. 28]. Головний недолік сімейної освіти Ален вбачає в ієрархії, різниці у віці й нерівності [3, с. 29].

Доросле життя Алена починається зі вступу до ліцею Мішле, де він знайомиться зі своїм учителем і наставником Жулем Ланьо. Ця зустріч стала поворотним пунктом у становленні світогляду вченого, саме викладання Ланьо, його підхід до своєї роботи надихнули молодого Шарт'є на педагогічну діяльність. Викладач ліцею Мішле наполягав зберегти “схильність до гніву” й залишатися вірним собі, тоді як усі просили його навчитися заспокоюватися. Еміль прагнув наслідувати свого вчителя навіть після його смерті. Він його називав Майстром, тінню Вчителя або джином Землі [5]. У 1891 р. Еміль-Шарт'є здобуває звання бакалавра й починає свою педагогічну діяльність у коледжах Лорена та Руана. Паралельно він практикує журналістику у “*La Dérêche de Rouen et de Normandie*”, де є можливість вільно висловлювати свою думку. У кінці XIX ст. весь світ охоплює ідея свободи й можливості її досягнення. Шарт'є не стає винятком. У 1899 р. він публікує Матеріали світської доктрини мудрості. У жовтні зі своїми колегами з ліцею він заснував Народний університет, який відрізнявся від інших відкритістю поглядів, думок та активістським напрямом. У цей період велике враження справляють праці Маркса, Прудона та Спінози.

Переломний для педагога став 1903 р. У січні він переїхав до Парижа, де йому запропонували роботу в одному з найстаріших і найкращих ліцеїв, ліцеї Кондорсе. А 19 липня була надрукована перша праця із серії статей “*Propos*” (“Судження”). Це невеликі замітки обсягом приблизно в дві сторінки – імпровізації, написані захопливо й літературно талановито. Сучасники називали їх поезією в прозі. У “*Propos*” автор розмірковує над проблемами філософії, педагогіки, моралі, мистецтва, політики. Складні філософські теми викладено доступно, а розгляд актуальних життєвих пи-

тань став відправним пунктом для глибокого філософського міркування. Протягом своєї творчої діяльності він написав близько 5000 рогос, багаторазово виданих у вигляді матеріалів з вибраними працями [2, с. 90].

Ален виявився одним з тих діячів культури, які відкрито й стійко захищали принципи гуманізму. Він не намагався будувати глобальні соціально-політичні систем, його думка розвивається переважно в “домашній” сфері, повсякденної життєвої моралі, навіть розмірковуючи про загальні проблеми, він бере за вихідну точку прості й прямі відносини між людьми – між членами сім’ї, між учителем і учнем. Можна сказати, що деякі його судження є відступом від гуманізму, але це саме відступ, а не капітуляція. Гуманізм у Алена відмовляється від занадто великих претензій, але водночас припадає до своїх глибинних духовних коренів, бере сили в елементарних і непорушних законах людського співжиття [1, с. 1].

Одним із найпереломніших за все існування людства став 1914 р. – початок Першої світової війни. Ален не міг стояти осторонь, у серпні він записався у добровольці й був призначений до 3-го артилерійського полку 63 батальйону. Ален вирішив написати “Реальні причини війни між цивільними націями”. Потім його направили до кар’єру Фліре головним телефоністом. У травні 1916 р. Ален дістав поранення в битві коло Вердена, яку ще називають Верденською м’ясорубкою. Цю подію історики вважають однією з найжорстокіших битв за все існування людства. Втрати були величезні, 186 тис. з боку Франції й 426 519 – з боку Німеччини. Педагога госпіталізували, де він написав “Двадцять одна сцена комедії”. Після вибуху в тунелі Таванн Ален повернувся на фронт до Вердену. У 1917 р. у жовтні його демобілізували, й Ален повернувся до викладання в ліцеї Анрі IV.

Ця війна змінила Алена, змусила інакше подивитися на життя. Трирічний фронтовий досвід помітно позначився на його творчості 20–30-х рр. Незадно засуджуючи шовінізм (у Франції це звучало аж ніяк не в унісон загальним настроєм), Ален водночас зрозумів, що шлях до гуманізації в реальному житті складніший, ніж уявлялося раніше. У лихах війни він побачив, перш за все, моральну деградацію суспільства – холоднокривно-ділове нехтування людським життям, забуття традицій Розуму, спекуляцію спотвореними уявленнями про справедливість, обов’язок і право. У повоєнні роки Ален ясно відчував, що війна, хоч і припинилася на полях битв, але міцно застрягла в свідомості людей, залишилася нездоланною духовно [1, с. 2].

У 1933 р. Ален, що захворів на поліартрит у важкій формі й позбавлений можливості рухатися, змушений вийти у відставку. Він жив на самоті в своєму маленькому сільському будинку у Везіне, продовжував писати й активно цікавився культурним і політичним життям. Учні та послідовники часто відвідували його [2, с. 90].

У пізніх есе Алена частіше звучить тривога, жаль, часом навіть сарказм щодо морального занепаду людей. І все ж Ален-гуманіст не складає зброї й продовжує наполегливо, терпляче стукати в серця людей, що відве-

ртаються від неприємної правди, закривають перед нею свої двері й вікна. Його засоби художнього переконання різноманітні – тут і прямі життєві поради та настанови, які вчать людину критичної самосвідомості, уважного й шанобливого спілкування з оточенням [2, с. 2].

Ален отримав Національну премію з літератури 1951 р., до того ж він став першим нагородженим письменником, 2 червня Ален помер у своєму будинку у Везіне. Того ж року сформовано Асоціацію друзів Алена, першим головою якого став відомий французький письменник Андре Моруа.

Головною педагогічною працею Алена є “Propos sur l'éducation” – судження про освіту, у якій Ален формулює свої принципи навчально-виховного процесу:

- 1) свободи розуму;
- 2) індивідуальності кожної людини;
- 3) освіти як навчання.

Існує одна ідея, яка стоїть над цими принципами й охоплює всю філософію вченого, – ідея необхідності. Ален писав: “Найважливішим із цих уроків, безумовно, є те, що ми не можемо перехитрити необхідність. Людина, яка вивчає значення слова “треба”, вже багато чого навчилася”. Існує, насамперед, зовнішня необхідність, яка залежить від матеріального й соціального середовища. Самонавчання є не тільки засобом пізнання світу, а й розуміння значення необхідності. Зазначимо, що освіта для Алена нерозривно пов'язана зі свободою думки. Одним із наслідків необхідності світу є необхідність освіти: необхідність її ролі, необхідність її учасників (сім'ї, школи, роботи) і їх послідовності, необхідність коштів надає змогу кожному з них виконувати свої функції. Тема необхідності навчання є ключовим моментом у кожному з трьох основних питань філософії освіти.

Висновки. Аналіз першоджерел надає змогу визначити основні складові, які стали підґрунтям педагогічної концепції Алена. Виокремимо шість етапів становлення та розвитку французького педагога:

1. Період становлення особистості (1876–1886 рр.). У цей час Ален здобуває шкільну освіту, навчається терплячості, наполегливості та працьовитості.

2. Період навчання у вищих навчальних закладах (1886–1891 рр.). Ален зустрічає свого наставника, відомого професора французької філософії Жуля Ланьо, судження й учення про свободу як умову моралі відіграли важливу роль у становленні світогляду майбутнього педагога.

3. Початок педагогічної та журналістської діяльності (1892–1903 рр.). Ален розпочав викладацьку діяльність у коледжі Понтіві, де співпрацював із журналом “Метафізика і мораль”. У цей період він перекладав і коментував “Метафізику” Аристотеля, захоплювався працями Маркса, Прудона й Спінози.

4. Педагогічна діяльність у Парижі (1903–1914 рр.). Ален займав посаду викладача в одному з найстаріших і найкращих ліцеїв Парижу – ліцеї

Кондорсе. У цей період науковець розпочав роботу над низкою “Propos” (суджень), філософськими міркуваннями про педагогіку, мораль, мистецтво та політику. Французький філософ через педагогічну діяльність намагався сприяти формуванню розумної людини, яка вміє долати забобони й вгамовувати свої пристрасті.

5. Воєнний етап (1914–1917 рр.). Ален записався в добровольці й призначений до III артилерійського полку 63 батальйону. Відчувши на собі наслідки необґрунтованої жорстокості людей, Ален пише “Реальні причини війни між цивільними націями”.

6. Період написання інтелектуально-філософських праць (1924–1951 рр.). Надруковано понад 30 праць, присвячених педагогіці, мистецтву, літературі, соціології. Стиль, який використовує Ален, можна назвати “моралістичною” прозою, яка закликає до саморегуляції, що сприяє вільному людському розуму.

Отже, Ален – один з найвидатніших французьких діячів, гуманістичні погляди якого надихали Р. Арона, А. Моруа, С. Вейла та Ж. Кангилема.

Список використаної літератури

1. Ален. Суждения / Ален. – Москва : Республика, 2000. – 399 с.
2. Мачульская О. И. Стоическая традиция в учении Алена / О. И. Мачульская // История философии / отв. ред. И. И. Блауберг. – Москва : ИФРАНБ, 2008. – Вып. 13 – С. 89–97.
3. Alain. Propos sur l'éducation [Electronic resource] / Alain. – Mode of access: http://classiques.uqac.ca/classiques/Alain/propos_sur_education/propos_sur_education.pdf.
4. Audry C. Portrait d'Alain par lui-même [Electronic resource] / C. Audry. – Mode of access: <http://alinalia.free.fr/spip.php?article165>.
5. Barral A. Etude sur la violence éducative dans “Pédagogie enfantine” et “Propos sur l'éducation” [Electronic resource] / A. Barral. – Mode of access: <https://sites.google.com/site/philonewton/les-philosophes-et-la-violence-educative/alain-cela-sent-le-refectoire>.
6. Foray P. Alain / P. Foray // Prospects: the quarterly review of comparative education. – Paris : UNESCO : International Bureau of Education, 1993. – Vol. XXIII. – № 1/2. – P. 21–37.
7. Sernin A. Alain, un sage dans la cité / A. Sernin. – Paris : Laffont, 1985. – 478 p.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2016.

Мартьянова М. Е. Ален (Эмиль-Огюст Шартье) – представитель французской философской педагогики: биографический аспект

В статье освещен основной жизненный путь французского педагога Алена, его педагогическая деятельность. Выделены основные гуманистические принципы в учебно-воспитательном процессе: принцип свободы разума, принцип индивидуальности каждого человека, принцип образования как обучения.

Ключевые слова: гуманизм, философские взгляды, самообразование.

Martianova M. Alain (Emile-Auguste Chartier), a Representative of the French Philosophical Pedagogy: a Biographical Aspect

The article is dedicated to the life journey of one of the most prominent French scientists Alain (Emile-Auguste Chartier). Known due to his quotations under the pseudonym Alen, professor of philosophy at the Lycée Henri IV has left his mark in history, influencing on the formation of several generations of intellectuals in France.

Six periods of Alain's life are defined in the article. The first one is the formation of his personality. It deals with the primary and secondary school, where the future professor learnt the patience and availability. The second period is about the studying in the University where Alain met his teacher, the famous French philosophy professor Jules Lagneau. His ideas and doctrine of freedom as one of the conditions of morality played the major role in the scientist's outlook. Next it is the beginning of teaching and journalism. He became the professor of Philosophy and had practice in different universities in Lorient and Rouen. During the period Alain admired the works of Aristotle and Spinoza. The fourth period deals with the educational activities in Paris.

The scientist worked on a number Propos (judgments), philosophical reflections on pedagogy, morality, art and politics. It was established that the overcoming of prejudices and passions would bring to the formation of an intelligent person. The fifth period has changed Alain's views, it is connected with the First World War as the philosopher was the volunteer. The last period was the most productive, it contained at least 30 scientific works on pedagogy, art, literature and sociology. Alain believed that the only real freedom for human beings was freedom of the mind which would be the key to the survival of our civilization.

Key words: *humanism, philosophical views, self-education.*